Davetli Konuşma

Değişim İçin Geçmiş Üzerinden Geleceğe Bakmak: Cumhuriyet'in 100. Yılında Arşiv ve Belge Yönetimi

Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci*

Cumhuriyet döneminde arşivler büyük miras ile var olmuş ve bu mirasın nasıl yönetileceği, korunacağı konusunda ciddi bocalamalar geçirilmiştir. Zaman zaman miras hovardaca harcanmış, kimi zaman mirasa sahip çıkılamamış, ancak zaman içerisinde mirasın kıymeti anlaşılmaya başlanarak ciddi adımlar atılmıştır. Onun için Cumhuriyet dönemi arşivler ve arşivcilik açısından kimi zaman hüzünlü, kimi zaman mutluluk verici iniş çıkışlarla yol almış bir çalışma alanı, bir meslek olarak gelişmeler göstermiştir. Değişimin her zaman odağında olan arşivler kimi zaman değişimden olumlu, kimi zaman olumsuz etkilenmiş, kimi zaman da değişimi etkilemiştir.

Winston Churchill'in, "Ne kadar geriye bakarsan o kadar ileriyi görebilirsin" sözünü arşivler açısından dikkate aldığımızda, arşivler geçmişe giderek geleceği görmeyi sağlayacak başvuru mekanları olarak her dönemde karşımıza çıkmaktadır. "Kültürü olan primatlar bilgiyi kuşaktan kuşağa aktarabildiler. Sözlü tarihe sahip insan uygarlıkları öykülerini yüzlerce yıl boyunca yaşatabildiler. Yazılı dilin ortaya çıkmasıyla ise kalıcılık binlerce yıla uzandı" (Kurzweil, 2019, s. 79).

Günümüzde enformasyon yığınları biçimsizliğe, kirliliğe yol açabilir, bu yığınlar içinde gerçek eylemlerin ürünü olarak belgeleri/bilgileri/verileri barındıran arşivler, insanlığa sessizlik içinde keşif seferleri yapmayı sağlayan toplumsal kurumlardır. İnsanlık tarihi tıkandığında, kaygılar arttığında, tarihsel desteğe ihtiyaç olduğunda başvurulacak bir taktım belgelere ihtiyaç duyulur, işte bunlar arşiv belgeleridir. Belgeler, insanlığın kültürünü hem yansıtan hem de biçimlendiren toplumların öylesine ayrılmaz bir parçasıdır ki, onlarsız bir yaşam düşünmek zordur.

Günümüz toplumu artık bir disiplin toplumu olarak şekillendirilemez, günümüz toplumu artık geçmişten geleceğe bilgi ile şekillenen performans toplumudur. Arşivler bu yeni düzende toplumla bütünleşen değer yaratan bilgi varlığı barındıran fiziksel ve dijital mekanlar/platformlar olmuştur/olmalıdır. Performans toplumu değişimi gerektirir ve bu değişim her boyutta varlığını göstermektedir; kişisel değişim, kurumsal değişim, toplumsal değişim, çevresel değişim gibi. İlerlemenin ilerlemeye, değişimin değişime yol açtığı bir çağda yaşıyoruz. Değişim, kaçmak istediğiniz yere odaklanarak gerçekleştirilemez, ancak ulaşmak istediğiniz yere odaklanarak gerçekleştirilebilir. Cumhuriyetin 100. Yılında toplumumuzu, kurumlarını bellekleri

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye. e-posta: fozdemirci@gmail.com

ile geleceğe, nice yüzyıllara taşıyabilmek için arşiv ve belge yönetiminin hedefleri gözden geçirilmeli, odakları yeniden belirlenmelidir. Çünkü insanlık tarihinin bellek mekanları olan arşivler; kuşaklar, nesiller, yüzyıllar arasındaki köprülerdir.

Bugün mekanlar ve bunlara ilişkin eylemler giderek ortadan kaybolarak dijital dünyada varlık buluyor. Arşivler de bu dijital dünyanın bir parçasıdır artık. Cumhuriyetin 100. Yılında arşivlerin dijital platformlarda yer almasını sağlayacak politika ve stratejiler de hayata geçirilmelidir.

Kurumsal/toplumsal bellekler olarak arşivler de varlığını, orijinalliğini, bütünlüğünü korumakla birlikte günün şartlarına göre yeniden yorumlanabilen, süreçlere değer katan olgular olarak sürekli değişime hizmet eder. Bu boyutlarıyla canlı bir varlıktır ve bu haliyle bir belge/bilgi/veri depolamanın ötesinde yaşayan bir kurumdur ve her zaman devletin egemen yapısını sürdürmek için var olmak zorundadır.

Toplumsal, kurumsal bellek konusu olan arşivlerin (raflarda- depolarda- veri tabanlarında/veri depolama sistemlerinde) durağan bir şekilde erişim bekleyen bilgi içerikli kültürel varlıklar olmaktan çıkartılıp erişim ve paylaşım olanakları zenginleştirilmelidir.

Toplumların, kurumların kültür varlıkları yıllar süren mekânsal taşınmalar ve yönetim değişiklikleri nedeniyle uygun ortamlarda korunamamasına, bilinçsizce mekân açma, çalışma alanı oluşturma hevesi ile kaybolmasına, yıpranmasına neden olunduğu bilinen bir gerçektir. Toplumsal arşiv kültürü ve bilinci oluşturmak, bilimsel temellere dayanan arşiv yönetimi için devlet geleneği oluşturmak önceliğimiz olmalıdır.

Cumhuriyet arşiv tarihimiz, inişleriyle çıkışlarıyla tarih bilimcilerin arşiv belgelerine erişme ve sahip olma tutkusu, kendilerini arşiv belgelerinin tek kullanıcısı gibi görme eğilimi, Osmanlı'dan kalan muazzam arşiv belge mirası ile övünme, Osmanlı'dan kalan eski Türkçe belgeleri okuyabilmenin arşivcilik olarak değerlendirilmesi gibi yaklaşımların gölgesinde, siyasetçilerin de gerçeklikten uzak yaklaşımları ile şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyetin arşiv belgelerinin oluşum süreci uzun bir süre adeta dikkate bile alınmamış, kaderine terk edilmiştir. Bu durum arşiv ve belge yönetimi kuramı ile yöntem ve tekniklerinin bir metodoloji olarak değil de farklı meslek guruplarının iş/çalışma alanı olarak anlaşılmasına da yol açmıştır. Bu yaklaşımlar ve uygulamalar arşivciliğin yeterince anlaşılamamasına ve etkin yönetilememesine neden olmuştur. Cumhuriyet dönemi aydınlanma başarılarına karşın, arşivler açısından belirli zaman dilimlerinde önemli çalışmalar gerçekleştirilmesi, birkaç önemli mekânsal gelişme sağlanması dışında yetkisiz ellerde mirasla övünmekten öteye gidilememiştir. Bunun arka planında ise bilinçli bir yaklaşım değil tanımsız bir anlamsızlık yatmaktadır.

Bu çalışmada arşiv ve belge yönetiminin önemli dönüm noktalarına (mihenk taşlarına) değinerek geçmişte yapılanlardan geleceği planlamak bağlamında arşiv ve belge yönetimi için Cumhuriyetin 100.Yılı bir dönüm noktası olarak değerlendirip bir gelecek vizyonu çizilmeye çalışılacaktır.